

Utdrag ur Edvin Gustavsson. Vaddö socken¹

Sammanställt av Margareta Eriksson 2012-09-30

Första delen.

1. Byar och bönder.

Veda.

Veda hade också i övrigt alltid beröring med gamla Grisslehamn och 1727 bestämdes att bönderna i Veda, tillsammans med bönderna i Hammarby och Senneby vid ankomsten av "expresser" skulle vara skyldiga att för deras vidare befordran infinna sig på gästgivarens kallelse, "eftersom de närmast till Krogen berättas vara belägna". Tidigare hade efter postföringens ordnande 1685 ålagt "Senneby, Hammarby och Weda med söder och norrsundsboerne" att de därefter skulle "hjälpa dem vägfarande med skjuts från Grisslehamn till gästgivargården toftinge, för betalning och vedergällning (det var således dessa byars s.k. hållskjuts).

Senneby.

¹ Edvin Gustavsson, Vaddö socken, första delen 1956

Den Botolf i *Sidhaby* som satt i en nämnd ”bönder aff Waeddö” 1409 var väl sennebybo. År 1493 nämns Anders Elofsson och Lars i Senneby. 1557 är sennebybönderna efter hemmansnummer 1-7. Elof Olsson, Matts Andersson, Lasse Andersson, Per Andersson, Matts Mattsson, Nils Andersson och Mats Olsson.

År 1600 uppräknades följande åboar: Nr 1 Matts Mattsson och Olof Elofsson (om en bror till den sistnämnde, Clement, heter det i en släkttavla från domboken 1645 att han hade drunknat, vilket torde vara att sätta i samband med den stora olyckan 1597). Nr 2 Mikael Jonsson. Nr 3 Olof Eriksson som blev omkring 1590 gift med en dotter till företrädaren Hans Olsson och dennes hustru Anna. Hemmanet var då ”allt förfallet och förpantat” och innehavaren gammal och sjuklig. Nr 4 Olof Olofsson. Nr 5 Erik Hansson (hemmanet östes 1603 ur skattfall a en vid namn Hans Olsson, vars son Rasmus omtalades som bonde häromkring 1610-45. Nr 6 Pr Mattsson. Nr 7 Bertil Bengtsson (företrädaren Sigfrid Andersson torde vara densamme Sigfrid i Senneby som drunknade 1597, registret över den s.k. hjälpskatten 1599 nämner i gården hustru Ursilla).

Elof Olofsson på *nr 1 eller Norrgården* kallas 1566 och 1571 länsman. Jämte Olof Persson i Gåsvik var han även herredagskarl 1568. ”Utskickad” till riksdagen 1569 var Matts Mattsson på Senneby nr 5. Länsman i socknen blev 1607 Mikael Jonsson på nr 2 i vilken egenskap han fortfarande omtalades 1628. Ännu längre tjänstetid som länsman hade Erik Olofsson nr 3. Hans fullmakt var daterad 1649 och given av ”H. Excell:s Riks Rådet och Fältmarskalken Högvälb. Greve Leonardht Torstenssohn. Han dog troligen i början av 1688. Mot de makthavande på Ortala Bruk, närmast representerad av bruksarrendatorena von der Hage, tycks han ha intagit en orädd hållning trots sin egen svaga ekonomiska hållning som gjorde att han efterlämnade en gäld om 481 daler kmt och en inför tinget beklagande änka.

Utom länsman träffades på 1600 talet i Senneby en titulus med dt som en gång praktiserade yrkesnamnet båtmästare (dvs. båtbyggmästare). Båtmästaren hette Erik Persson och han skulle ha byggt en lodja åt allmogen i Söderby och Karlsskyrkas socknar ”för åtta år sedan”, men när han efter denna rundliga väntetid 1664 blev ställd inför rätta för att ha fullgjort sitt åtagande, försvarade han sig med att han av beställaren inte hade fått fullständiga materialet till bygget.

Senneby låg förr i världen inte så för sig självt som det kan verka. ”Stora stäckningen” dvs. post och resvägen till Finland gick över Vaddö och för denna trafik troligen mycket använd vinterväg förde förbi Kasen och Veda till Grisslehamn. När 1651 gästgivare tillsattes i Vaddö förordnades därför till sysslan utom tvenne bönder i Toftinge även länsman Erik Olsson och Mats Olsson på nr 2.

En Ålands-havsfärd från 1597 berör Senneby. Det heter i Karl den IX:s brev 1598, vaddöborna ”näst för helgen hade mist sin ”färja med några av de förnämsta bönder där oppå ön”. Där framgår att de omkomna var tre bönder i Senneby och en i vardera Rangarnö, Granö och Toftinge och de efterlämnade änkorna i Senneby Malin, Ursula och Karin beviljades med anledning av olyckan befrielse från årets utlagor.

Kasbeget hette förr i världen *Saxten* eller som det står antecknat på den över byn ritade kartan 1641 ”Detta berg kallas Saxberg”. Det var om ”Saxsten” som fornminnesforskaren I.H.

Rhezlius vid sitt besök i Väddö 1635 hörde berättas, att där hade ” en man bott, het Saxgubben . När någon kom till Saxsten haver han gått emot och tagit dem i hand, bedit vara välkommen, så att det blånade till armbågen. En gång gjorde de eld i en kittel, lade järn däri och gingo dit. När han kom emot och ville taga dem i hand lade de järnet i handen på ´n: då sade han: Håå,hå väddöborna är håla i hantagom nu” .

Mera som en turistisk attraktion har en annan resenär, Lars Roberg 1712, uppfattat berget. Han berättar att när han på midsommarafton kom med sitt färsällskap från Svanberga på väg till Väddö Prästgård, steg han av skjutsen förr än de var framme och ”gick upp på ett berg, där en våle stod” vilken ”våle eller kas var vid Norrsund”. När han stod med sin ledsagare, väddövärlsdfolkets son Julius, var uppkommen på klippan ringde det helgmål i Väddö kyrka och ”i sanning” utbrister han ” var där oppe en hjärtans behaglig utsikt”. Kasen var rest av gran och tallstänger, med torrt ris och näver inuti, som fort kunde fatta eld oh medlar upplysningen om berget, att ”sjöfolket, det kalla Svinhustaket” såsom varande en första landkänning för inloppet inomskärs. ”runt omkring såg man skogarna mörkgröna, som hade här och där mellan sig ljusgröna planer av slagne ängar och slätter. Yttersta bården var en svartgrön rand av skog, varöver ett bryn (kant)var av ett ljust moln låg, som havet var kunnandes jämväl på ett ställe däri skönjas något mörkt, det min camerat sade Åland var, vilket allt oförlikneligt vackert i ögat föll” Så gick han äntligen ”branta, mossuga klippan med räddhåga utföre igen”.

Lars Roberg var den förste skrivande turisten i Väddö, vars människor och naturalster han beskådade med något av linneansk blick: men vad det nu gäller Sennebybyn, vars husklunga han såg under sina fötter så räknades där vid den tiden 11 bönder på 12 andelar. Dessa var år 1700: på nr 1 Erik Eriksson och Andes Eriksson; nr 2 Anders Andersson och Olof Persson; nr 3 Anders Jansson; nr 4 Jan Mattsson och gamle Erik Olsson (tolvman 1694-1704); nr 5 Olof Tomsson, måg i gården (även 1/8 av nr 6); nr 6 unge Erik Olsson (död 1722. 56 år) och Erik Mattsson; nr 7 Isak Eriksson som efter arv och köp blivit bonde 1680.

En viss folklig bildsyn från rysshärjningarnas Väddö ger oss gamla pigan Karin Jansdotters i Senneby inför häradsrätten 1721 om sin borttagna kista. Hon hade, vid fiendens härjande nedlagt sina kläder och saker i en kista, vilken hon så på Sennebys skog bland buskar förgömt. Men när hon om åtta dagar ”sedan fienden avvikit” hade tänkt hämta sina saker hade hon funnit dem borta. För tillgreppet anklagade hon 60 årige förre båtsmannen Anders Fergman, vars hustru Malin Larsdotter, hon ett år efteråt vid kyrkan sett bära hennes kläder nämligen en halsduk, en huva, en överdel (tröja) och en kjortel. Hon hade anförtrott sin upptäckt åt ett par ålandsflyktingar i byn, Erik Ersson och dennes hustru Anna och mannen hade brutit upp Fergmans kista emedan denne, då han förut blivit tilltalt om saken, hade skaffat undan den andra kistan. Detta var vad Karins kista enligt hennes uppgift skulle ha innehållit; 6 särkar, 3 överdelar, 2 kjortlar, 1 raskkjortel (sämre kjortel), 1 läftförkläde, 1 raskförkläde, 1 lakan, 14 alnar lärft, 12 alnar väv, 2 alnar lingarn, 4 alnar blaggarn, 1 par strumpor, 3 slejsingshalsdukar, 4 lingarnshalsdukar, 2 huvor, 1 muff av enkelt kattudun med fårskinnfoder, 1 par halv vantar, 1 par fingerhandskar, 1 ask.

Senneby på 1600 talet kan man studera på kartan 1641. Byn bestod då av sju gårdar i en klunga. Vid Viksängssjöns utlopp i Sidfjärden (då en vik av Ålands hav) fanns *Sändbo kvarn*; en holme utanför med ett rå som kallades *Sändboholme*. Vidare kan nämnas att byns ängar hette *Vikängen*, *Mosshagen*, och *Myrhagen*. Sjöar på ägorna hette *Calmarsjön* och *Rudsjön*.

Senneby 1600 och gällande krigsfolk. Ryttarna hade blivit satta till rustning på vissa av ”militien” anslagna hemman, på vilket sätt väddöborna fick göra bekantskap med ett 20- tal man av Breitholz värmlänningar, som nu blev Roslags kompani. Karlarnas självvåldiga uppträdande föranledde många klagomål De satt över söndagsmorgonen på Jakob Simons krog i Rumpbacken och kom ” helt fulla” till kyrkan (detta gällde även en del andra) och det gick så långt att både länsman Hans Andersson i Ortala och gästgivaren Nils Eriksson i Toftinge på grund av alla ”otidigheter” ville bli entledigade från sina befattningar. Ett uppträde ägde rum ” vid kyrkan utmed klockarstugan” annandag pingst 1681. Bruksförvaltaren Johan von Schwinden gav i hastigt mod ryttaren Anders Örn ett käpprapp; men bruksförvaltaren måste sedan både tillfredställa den slagne och sona heldagsbrottet med att ge till Väddö kyrka ”fyra á fem kannor vin”. Särskilt en vid namn Kråka (nr 104 Hans Kråka var tilldelad Tomta nr 5 samt hemman på Fälön och Singön)tycks ha varit mycket mungäck, påstående att löjtnanten tillsagt ryttarna att uppfodra sina hästar genom att släppa dem i böndernas slätterhägnader. Den bäste i huset förefaller inte heller Isak Eriksson ha fått, ty han klagade 1682 ” hursom ryttaren Lars Stare (nr 110 Lars Stare hade i Senneby nr 5 och 7) haver gjort honom övervåld, tillfogat slagsmål och hans skjorta sönderfläkt), varjämte anför om de påtvungna gästerna ” att de rida sina hästar i bondens bästa hagar, uppbränna och fördärva deras husgeråd, hantera dras barn och hustrur illa, tagit bort bondens bästa häst på måndagen och haft honom till lögerdagens kväll, begärandes Isak att han mått bliva honom (ryttaren) utur gården fri och kvitt”.

Laga skifte i Senneby fastställdes 1863. De gamla gårdsnamnen från 1700- talet och ännu äldre tid levde alltjämt kvar. Nr 1 *Norrgården* (se även 1641; 1645 beboddes Seneby Norrgård ” på sina hustrurs vägnar” av svågrarna Abraham och Olof). Nr 2 *Stefansgården*(en Erik Stefansson var bonde här på 1660-70 talet; den äldre benämningen var *Östergården*. Nr 3 Anders Jansgården (Anders Jansson var bonde här omkring 1680-1707, därefter tvenne innehavare, kallades tidigare *Mellangården*). Nr 4 *Södergården*. Nr 5 =Olof- Tomsgården (se åboförteckning 1700). Nr 6 *Skräddaregården*, kanske efter Olof Person som enligt dombrev 1673 en tid varit skräddare men omsider satt sig ner på hemmanet med sina bröder Erik och Simon, ”därvid han dels har undfått några hus i själva verket gården och dels byggt nya ladugårdshus ”utanför gamla gårdsmärket uppå en gårdsens haga”. Han var gift med Maria Larsdotter från Storgården i Gåsvik som levde 1694 och far till den i åboförteckningen 1700 nämnde unge Erik Olofsson. Folket här var släkt med Simes i Hammarby. ”Skräddar- Jerker-Petter” kallades bonden här i början av 1900 talet. I beskrivning till 1645 års karta heter gården *Västergården*. Nr 7 Isakgården efter den omtalade Isak Eriksson under 1600 talets sista decennier.

2. Väddö socken. Andra delen ²

² Edvin Gustavsson, Väddö socken, andra delen, andra häftet 1960

Sockennamnet.

Vödhö 1314, Vedö 1316, Veddeö 1331, Wedö 1343, Wäddö 1376. Den vedertagna tolkningen är av fornsvenska vidher ”skog”. Alltså ”den skogvuxna ön”. En 1700 tals tolkning gör en härledning av ”veda” som har använts för att fiska och Väddö blir således Fiskeön ”ön där man fiskar”. Rent sakligt kan man ju finna grund för båda tolkningsförslagen.

Senneby.

Sidhaby (?) 1409, Seneby 1493, Sennby och Seneby 1542, Senneby 1610, Senby Rh 1635. Troligaste härledningen vara av sidher, ”lågt liggande”. Efter läget på slätten bakom bergen; därav Sidnaby och Senneby. En sådan naturbetecknande uppkomst som av sine eller sene ”visset gräs”, alltså möjligen ”obrukad äng” kan också tänkas.